

БОТАНІЧНІ САДИ ЯК МІСЦЕ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ВИВЧЕННЯ БІОРІЗНОМАНІТТЯ РОСЛИН

Михайловський Л.В.

Житомирський національний агроекологічний університет

Ботанічні сади усього світу здавна займаються інтродукцією, збереженням і збагаченням біологічного різноманіття рослин упродовж всієї своєї історії. Сьогодні стало зрозумілим, що збереження різноманіття живих організмів і їх генофонду є найважливішою умовою існування біосфери. Проблема біорізноманіття у світі займає пріоритетне місце, про що свідчать чисельні міжнародні наукові конференції та інші форуми. Так, 1985 році на Канарських островах (Лас-Гальмас) відбулася перша конференція, присвячена

діяльності ботанічних садів у плані Всесвітньої стратегії охорони природи; у 1988 і 1990 роках у Швейцарії (Женева) – перша і друга сесії наради з біологічного різноманіття; у 1990 році у Кенії (Найробі) – перша сесія по розробці правових основ збереження біорізноманіття. Найважливішою подією у цьому плані була конференція, присвячена проблемам оточуючого середовища і розвитку людства в ХХІ столітті, яка відбулася у червні 1992 року в Ріо-де-Жанейро під егідою Організації Об'єднаних Націй.

Особливе значення для подальшого розгортання природоохоронної діяльності має Загальноєвропейська стратегія збереження біологічного і ландшафтного різноманіття, прийнята міністрами охорони довкілля країн Європи у 1995 році в Софії.

У 2000 році вже в Україні (м. Київ) розглядалися питання щодо збереження біологічного та ландшафтного різноманіття в нашій країні. Одним з пріоритетів основних напрямків державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та екологічної безпеки визначено збереження біологічного різноманіття та заповідну справу.

У світі існує близько 1600 ботанічних садів, які виконують ряд важливих функцій, серед яких основними є різнопланові наукові дослідження рослин, їх інтродукція, поширення, збереження та розмноження як у природних так і в штучних умовах. Головним завданням науково-дослідної роботи ботанічних садів і дендропарків України сьогодні стає збереження рослин у природних умовах і в першу чергу тих, які знаходяться під загрозою зникнення. У жовтні 1992 року постановою Верховної Ради України затверджено Положення про Червону книгу України, що видана у 1994 році у двох томах. У другому томі її представлений короткий опис 541 виду рослин та грибів. Але з кожним роком стан нашої флори стрімко погіршується, про що свідчить Червона книга України 2009 р. видання, в яку занесено вже 826 видів.

У зв'язку з таким неутішним станом, в якому опинився в наш час рослинний світ, ботанічні сади почали розробляти і втілювати в життя програму-максимум, сутність якої полягає в тому, щоб усі види судинних рослин, занесених до Червоної книги України, вирощувались у паркових фітоценозах, міні-резерватах чи польових генних банках. Можливості вивчення рослин у культурі значно кращі, ніж у природі, тому з цієї точки зору ботанічні сади і дендропарки займають унікальне положення і мають можливість розробляти агротехніку вирощування, вивчати репродуктивну біологію, опрацьовувати способи і прийоми розмноження рослин. Результати таких досліджень дадуть змогу створити повноцінні популяції в штучних фітоценозах ботанічних садів і дендропарків, провести репатріацію зникаючих рослин у природні ценози.

Гарантією збереження рослин в ботанічних садах і дендропарках є те, що вони мають постійні території зі статусом заповідних, а колекції, побудовані на науковій основі, забезпечені кваліфікованими фахівцями, які здійснюють моніторинг цих рослин.

Міжнародна рада ботанічних садів підготувала «Стратегію ботанічних садів з охорони рослин», згідно з якою пріоритетними для збереження серед дикорослих видів визначено:

- рідкісні та зникаючі;
- економічно важливі представники флори;
- види, що потребують відновлення і поліпшення екосистем;
- ключові види, які мають особливе значення для підтримання стабільності екосистем;
- таксономічно ізольовані види, зникнення яких було б втратою для науки.

У 1994 році наша держава ратифікувала Конвенцію про охорону біорізноманіття і стала брати активну участь у виконанні ряду інших міжнародних правових документів з цієї проблеми. У зв'язку з цим діяльність ботанічних садів і дендропарків у галузі збереження біорізноманіття не може обмежуватись лише природною флорою України, вона повинна мати глобальний характер. Тому потрібно забезпечити збереження не тільки інтродуцентів, які вже є в колекціях, але й визначити перспективи інтродукції.

Ось чому основними напрямками наукових досліджень, спрямованих на удосконалення системи збереження рослин у штучних екосистемах України стають наступні:

- створення та утримання фітоколекцій;
- створення фітоценозів з участю видів, що підлягають охороні;
- опрацювання методології та методів збереження біорізноманіття рослин у ботанічних садах і дендропарках;
- добір і використання високопродуктивних і екологічно пластичних видів і форм економічно важливих рослин флори України;
- вивчення біологічних особливостей рідкісних і зникаючих, економічно важливих дикорослих та культивованих рослин;
- опрацювання прийомів розмноження рідкісних, зникаючих та інших видів, що підлягають охороні;
- вивчення різноманіття деревних декоративних і ландшафтоутворюючих порід;
- збагачення генофонду декоративних рослин селекційними методами.

Сьогодні в Україні функціонують 24 ботанічні сади, 16 дендропарків та 15 арборетумів. Саме в них вирішуються проблеми збереження біорізноманіття рослин, в основу яких покладено принцип комплексної охорони генофонду, що передбачає всебічне запобігання втратам не лише окремих його фрагментів, але й всієї генетичної структури, генетичної різноякісності видів і культиварів. Методи та прийоми при цьому є необхідними і важливими складовими в загальній системі заходів у сфері збереження біорізноманіття в штучних умовах. Завдяки їм забезпечується різнобічність та комплексність досліджень всіх складових як дикорослої флори, так і культурних рослин.

Основні критерії оцінки успішного вирішення задач, пов'язаних зі збереженням різноманітності рослин у штучно створених фітоценозах є такі: якісний і кількісний склад колекцій, їх стан, результати розмноження рослин та

репатріації їх у природні екосистеми, а також наслідки виконання науково-дослідних робіт, публікації та заходи освітньо-виховного характеру.

Таким чином, збереження рослин у ботанічних садах і дендропарках – надзвичайно важлива для науки та суспільства справа, бо рослинний світ є основою життя на землі, найбільшим її багатством. Від працівників ботанічних садів значною мірою залежить, чи буде передано це багатство прийдешнім поколінням, адже інтродукція рослин – це найефективніший метод охорони їх різноманіття. Тільки збереження і примноження рослинного різноманіття призведе до сталого розвитку України, тобто до нормального нашого життя. Адже сьогодні світове товариство визначило сталий розвиток як стратегію існування планети Земля на XXI століття. Цей розвиток розглядається як такий, що не тільки сприяє економічному зростанню, а й відтворює довкілля в більшій мірі, ніж його порушує.